

NAZIVI JEZIKA - HRVATSKI, ZEMALJSKI, BOSANSKI -
ZA PRVOGA DESETLJEĆA AUSTROUGARSKOGA UPRAVLJANJA
BOSNOM I HERCEGOVINOM

Marko Babić

Nakon austrougarskoga zauzimanja Bosne i Hercegovine (29. VII. - 20. X. 1878)¹, novi gospodar je poduzeo više mjera radi uspostavljanja i učvršćivanja svoje vlasti. Austro-Ugarska, između ostaloga, preuzima postupno i školstvo u svoje ruke², međutim, istodobno se (nepotrebno) sukobljava s postojećim vjerskim školama.³ Ta sučeljavanja, kao i opći stav prema franjevcima, prouzročili su određeno kulturno nazadovanje.⁴ Činjenica je, dakle, da nova vlast, nije znala, ili nije htjela, izbjeći ta nesuglasja.

Ubrzo nakon prevrata u Bosni i Hercegovini nastaje i problem naziva jezika tamošnjeg pučanstva. Nazivi jezika mijenjani su i prilagođavani političkim potrebama Austro-Ugarske. Ime jezika činjenično je ostalo aktualno za cijeloga razdoblja austrougarske vladavine Bosnom i Hercegovinom.⁵

1. HRVATSKI JEZIK

Istodobno s otvaranjem prvih državnih škola⁶, pojavio se problem službenog naziva nastavnog jezika u školama. Stoga je naredbom Zemaljske vlade od 6. lipnja 1879. godine određeno da se nastavni jezik u osnovnim školama naziva h r v a t s k i m.⁷

Iz toga vremena sačuvan je izvornik rasporeda sati (*Razdjelenje Sahata*), škole u Orašju (Bosanska Posavina), a datiran je 8. srpnja 1879. godine⁸. Prema tom *Razdjelenju Sahata* bilo je predviđeno učenje h r v a t s k o g j e z i k a, ali također i dva sata pisanja ć i r i l i c o m za onu djecu koja to žele. Raspored je određivao učenje: raču-

1 *Die Occupation Bosniens und der Hercegovina durch k. k. Truppen im Jahre 1878*, Wien, 1879; Mihovil MANDIĆ, *Povijest okupacije Bosne i Hercegovine*, Zagreb, 1910; Berislav GAVRANOVIĆ, *Bosna i Hercegovina u doba austrougarske okupacije 1878. godine*, ANU BiH, Građa, knjiga XVIII, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 14, Sarajevo, 1973; Bencze LÁSZLÓ, *Bosnia és Hercegovina okkupációja*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1987.

2 *Organizacija narodnih škola u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1909; Mitar PAPIĆ, *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878-1918)*, Sarajevo, 1972; Mitar PAPIĆ, *Hrvatsko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1982.

3 M. PAPIĆ, n. dj., 1982, str. 103-106; 112-114; Marko BABIĆ, Ilija STANIĆ: 100 godina Osnovne škole u Bosanskom Šamcu, 1885-1985, *Zbornik za povijest školstva i prosvjete*, XXI. (Ljubljana), 1988, str. 170.

4 U Vidovicama (Bosanska Posavina) 1854. godine podignuta je školska zgrada. Zahvaljujući vidovačkim župnicima (franjevcima), škola je djelovala posljednjih desetljeća turskog gospodarenja Bosnom i Hercegovinom, dočekala je i smjenu vlasti (1878), ali se ubrzo nakon toga škola ugasila, a nova vlast je tek 1906. godine otvorila školu u tom mjestu. Nije li to očit dokaz kulturnog nazadovanja u tom, i tada velikom hrvatskom naselju? Sličnih primjera ima još.

5 Dževad JUZBAŠIĆ, *Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat*, Sarajevo, 1973.

6 M. PAPIĆ, n. dj., 1982, str. 103; usp. M. PAPIĆ, n. dj., 1972, str. 41-68.

7 *Sammlung der für Bosnien und Herzegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen 1878 - 1880*, I. Band, Wien, 1880, S. 311.

8 Izvornik se čuva u Arhivu Franjevačkog samostana u Tolisi, Fasc. Povijest.

nanja, čitanja i pisanja u h r v a t s k o m i njemačkom jeziku, zatim, sat vremena predavanja o ponašanju i sat i pol gimnastike. Valja naglasiti da rasporedom nije bilo predviđeno učenje v j e r o n a u k a.

Austro-Ugarska je željela imati takve škole u koje bi roditelji svih vjerskih skupina s povjerenjem slali svoju djecu. Stoga je Zemaljska vlada u lipnju 1879. godine organizirala međuvjerske škole. Njihovo je temeljno obilježje bilo obvezno pohađanje nastave i odvajanje škole od Crkve. Program međuvjerskoga školstva ostvarivali su kotarski upravitelji, međutim, ono je bilo kratka daha, održalo se do 1882. godine. Već ranije se počeo uvoditi novi nastavni program, a škole se nazivaju *narodnim osnovnim ili komunalnim školama*.

Naš izvornik, *Razdjelenje Sahata*, očit je dokaz brza ostvarivanja programa međuvjerskih škola, ali također i potvrda prvotnog stava austrougarske vlade za naziv hrvatskog jezika.

U naredbi od 26. kolovoza 1879. godine govori se o dvama učevnim tečajevima »u svrhu učenja čitanja i pisanja hrvatskog jezika latinskim pismeni . . .«. ⁹ U Uputi od 6. studenoga 1879. godine, poslanoj kotarskim predstojnicima, navodi se da u novootvorene državne škole valja uvesti »čitanje, pisanje i račun, a nastavni jezik će se zvati hrvatski jezik«. ¹⁰

Također i u državnim uredima i pravosuđu prvih se godina jezik nazivao hrvatskim. ¹¹

Međutim, naziv h r v a t s k i j e z i k, kao i općenito naziv h r v a t s k i, ubrzo se počeo potiskivati pa i zabranjivati. ¹²

2. ZEMALJSKI JEZIK

U ožujku 1879. godine Zemaljska vlada utemeljila je zvanje *školskog savjetnika* i na to mjesto imenovala prof. Luku Zoru. On je prije postavljenja predložio svoj program organiziranja osnovnog školstva u Bosni i Hercegovini. U vezi s nazivom jezika, on je, između ostaloga, naveo kako »Hrvati zovu svoj jezik hrvatskim, Srbi srpskim, a muslimani bosanskim«. ¹³ Zemaljska vlada svojom Naredbom od 12. rujna 1879. godine određuje da se narodni jezik nazove z e m a l j s k i m j e z i k o m (Landessprache). ¹⁴ U naknadnoj naredbi Zemaljske vlade, između ostaloga navodi se »ima se riječ h r v a t s k i i s p u s t i t i « (sp. M. B.). ¹⁵

Naredbom Zemaljske vlade od 26. kolovoza 1879. godine, nastavni jezik na tek otvorenim dvama nastavnim tečajevima u Sarajevu nazvan je z e m a l j s k i m j e z i k o m.

9 M. PAPIĆ, n. dj., 1972, str. 10.

10 Vojislav BOGIĆEVIĆ, *Pismenost u Bosni i Hercegovini – Od pojave slovenske pismenosti u IX. v. do kraja austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini 1918. godine*, Sarajevo, 1975, str. 250.

11 »U najnižim uredima je jezik hrvatski, kod okružnih oblasti hrvatski i njemački.« V. BOGIĆEVIĆ, n. dj., str. 250; Čf. Tomislav KRALJAČIĆ, *Kalajevo režim u Bosni i Hercegovini (1882 - 1903)*, Sarajevo, 1987, str. 231.

12 Usp. M. PAPIĆ, n. dj., 1972, str. 10; *Narodno pjevačko društvo*, utemeljeno u Mostaru 1888. godine, uporno je pokušavalo unijeti hrvatsko obilježje u naziv Društva, ali je to Zemaljska vlada također uporno odbijala sve do 1898. godine, kada je odobren naziv *Hrvatsko glazbeno-pjevačko društvo »Hrvoje«*, usp. T. KRALJAČIĆ, n. dj., str. 158-159.

13 V. BOGIĆEVIĆ, n. dj., str. 251.

14 Isto; usp. M. PAPIĆ, n. dj., 1972, str. 10.

15 M. PAPIĆ, n. dj., 1972, str. 10.

ko m.¹⁶ Istoga dana donesena je Naredba o utemeljenju realne gimnazije u Sarajevu, u kojoj se navodi da će nastavni jezik u gimnaziji biti bosanski i zemaljski jezik.¹⁷

3. BOSANSKI JEZIK

Na čelo bosanskohercegovačke uprave dolazi 1882. godine Benjamin Kállay.¹⁸ Jedno je od obilježja njegova upravljanja pokušaj stvaranja bosanske nacije¹⁹ i bosanskog jezika,²⁰ odnosno nacionalna politika postaje BOŠNJASTVO ili BOSANSTVO. Za takvu politiku nastojalo se pridobiti što više pristaša iz svih triju vjerskih grupa: katoličke, pravoslavne i islamske.

Naziv bosanski jezik susreće se u nekim vrelima i literaturi mnogo prije Kállayeva dolaska u Bosnu i Hercegovinu.^{20a} On se, međutim, uporno zauzimao za stvaranje bosanske nacije i pokušao je to oslužbeniti na sastanku austrijske delegacije održanom 19. listopada 1892. godine. Kállay je uporno branio svoja stajališta. »Oni, kojih se to tiče treba da riješe da li su Hrvati ili Srbi, ili Bosanci ili Srbo-Hrvati; doklegod to nije riješeno, dopustite meni, koji drugoj nacionalnosti pripadam i koji neću da ovo sporno pitanje riješim, da stanovnike Bosne nazovem Bosancima . . . ja ne poznajem jedno srpskohrvatsko pleme. Ja sam se bavio vrlo mnogo sa etnografijom i srpskim jezikom i to utoliko koliko je veliki Šafarik tvrdio da ovo pleme doseže ili je dosezalo. Ali jedno srpskohrvatsko pleme ja ne poznajem . . . ; ako ono jedanput bude pronadeno i prihvaćeno od svih učesnika, ja neću imati ništa protiv toga naziva.«²¹

Kállayeva politika imala je i svoje protivnike. Tako je T. Masaryk 1892. godine, pri austrijskoj delegaciji, isticao da u Kállayevoj »politici stvaranje bosanske nacije leži »nemoralnost« njegova sistema.«²² Osim toga, Kállay je bio u suprotnosti sa samim sobom kao povjesničar i političar. On je u svojoj povijesti srpskog naroda²³, kako to primjećuje Masaryk, »vrlo dobro dokazao da su u Bosni samo Srbi i Hrvati i naveo demarkacionu liniju između obadva plemena«²⁴, ali je kao političar mislio i postupao drugačije, tj. politički.

Kállayeva nacionalna politika bila je razmatrana u Beču 1896. godine. Na primjedbe je odgovarao »da jezik zemlje mora imati neki naziv. Protiv oznake 'srpski' ili 'hrvatski' protestuju oba dijela, a ista oba dijela su protivna nazivu 'srpskohrvatski'. Naziv 'bosanski' niti je izmišljen, a još manje importiran. To je naziv zemlje i kao takvog ga je vlada usvojila.«²⁵

16 T. KRALJAČIĆ, n. dj., str. 231.

17 Isto.

18 Isto, str. 13-536. O životu i političkoj aktivnosti B. Kállaya prije dolaska u Bosnu i Hercegovinu vidi str. 45-61.

19 Isto, str. 214-230.

20 Isto, str. 230-242.

20a. Isto, str. 237.

21. Isto, str. 229.

22. Isto, str. 274.

23. Venijamin Kalaji, *Istorija srpskog naroda*, Beograd, 1882; Usp. V. BOGIĆEVIĆ, Da li je ministar Kalaj zabranio svoju *Istoriju Srba* na području Bosne i Hercegovine, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, VII. (Sarajevo), 1955, str. 205-208.

24. T. KRALJAČIĆ, n. dj., str. 274, usp. str. 275-278.

25. V. BOGIĆEVIĆ, n. dj., str. 254.

Bošnjaštvom se željelo, ne samo zatirati nego i nadomjestiti nacionalne osjećaje tamošnjeg pučanstva postupno rastačući i kidajući niti povezanosti s hrvatskim narodom u Hrvatskoj i srpskim u Srbiji. Uloženi trud i nastojanja za stvaranje BOSANSKE NACIJE i BOSANSKOG JEZIKA izjalovili su se te nisu uspjeli zatrti nacionalni osjećaj hrvatskog i srpskog naroda. Nakon Kállayeve smrti (1903) djelomice se ublažuje apsolutistički režim. Politika BOŠNJAŠTVA javno je i službeno odbačena 1906. godine.

Obćinska učiona u mjestu

Razdjeljenje Sahata

Od 1. srpnja do zadnjega rujna t. g.

Dan	Doba od-do	Prije podne - poslije podne
		Predmet
Ponediljak	8-9	Računanje
	9-10	Pisanje u hrvatskom jeziku sa latinicom
	2-3	Učenje pisanja sa ćirilicom ona djeca koja tako žele. druga, ponavljanje prije podne učenoga
	3-4	Čitanje u hrvatskom jeziku sa latinicom
Utorak	8-9	Računanje
	9-10	Učenje čitanja i pisanja u njemačkom jeziku
	2-3	Čitanje u hrvatskom jeziku sa ćirilicom, za druge pisanje latinicom
	3-4	Pisanje u hrvatskom jeziku sa latinicom
Srieda	8-9	Računanje
	9-10	Učenje pisanja sa latinicom u hrvatskom jeziku
	2-3	Učenje čitanja u njemačkom jeziku
	3-4	Učenje pisanja u njemačkom jeziku
Četvrtak	8-9	Računanje
	9-10	Predavanje o ponašnju
	-	Nepohađanje škole
Petak	8-9	Pisanje u hrvatskom jeziku sa latinicom
	9-10	Čitanje u hrvatskom jeziku sa latinicom
	2-1/23	Učenje njemačkog jezika i čitanje u ćirilici
	1/23-3	Skakanje i vježbanje u gombanju
	3-4	
Subota	8-9	Računanje
	9-10	Čitanje i pisanje u hrvatskom jeziku sa latinicom
	2-3	Pisanje u hrvatskom jeziku sa latinicom
	3-4	Pisanje u ćirilici za druge čitanje u hrvatskom jeziku
Nedilja	-	-

Orašje dne 8. srpnja 1879.

Kotarski upravitelj Čović M(ihovil)

Sažetak

Marko Babić, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb
UDK 808.62(091), izvorni znanstveni članak, primljen 5. 8. 1989, prihvaćen za tisak 5. 11. 1989.

The Names of the Language hrvatski (Croatian), zemaljski (Land's Language), bosanski (Bosnian) in the First Decade of Austro-Hungarian Rule in Bosnia and Herzegovina

The author describes changes in the names for language spoken in Bosnia and Herzegovina in the early years of Austro-Hungarian occupation.

PITANJA I ODGOVORI

O SIBILARIZACIJI IMENICA
KAO BAKTERIOFAG, MAKROFAG

Dr. Mislav Jurin, liječnik iz Zagreba, pita kako glasi množina imenica *bakteriofag*, *makrofag*. Zna da bi zbog sibilizacije trebalo biti *bakteriofazi*, *makrofazi*, ali mu se ti oblici čine neobičnima pa pita može li *bakteriofagi*, *makrofagi*.

Odgovor je jednostavan: *bakteriofagi*, *makrofagi*. Te oblike kao natuknice nalazimo u Općoj enciklopediji JLZ, a da je u njoj jezik upotrebljavan s mnogo pomnije, to sam jednom prilikom već rekao. Sibilizirani oblici tu bi zaista bili neobični ne samo zato što bi se drugi dio složenice podudarao s DL jd. imenica *faza-fazi*, nego zato što sibilizacija nije više apsolutna. Zato će biti dobro da odgovor osvjetlim nešto šire.

Sibilizacija je u nom. i dat. mn. imenica m. r. donedavno bila dosta čvrsta kategorija. Provodi se na glavnini naših i stranih imenica: *junaci*, *vrazi*, *dusi*, *dodaci*, *izdaci*, *zaseoci* . . . , a sasvim je obično *dijalektolozi*, *filolozi*, *kirurzi*, *šilinci* . . . Sada ima i naših i stranih riječi gdje se više ne provodi.

Od naših imenica mislim da je na čelu kolone imenica *dečko*. Za nju T. Maretić kaže: »od *dečko* ne govori se drukčije nego *dečki*, *dečkima*«. (Gramatika i stili-

stika . . . , 1931, str. 113). Ali misli da bi od *Marko* množina bila *Marci*, *Marcima* kad bi komu zatrebala. Ja pak mislim da danas ti sibilizirani oblici ne bi bili prihvaćeni kao ni od *Boško*, *Cvjetko*, *Tvrtko*, *Vlatko*, *Zlatko* . . .

Ali da ne nagađamo oblike imenica koje u množini gotovo da i ne dolaze, mislim da se sibilizacija ne bi provodila ni u množini imenica kao što su *lisko*, *plačko*, *snješko*, *srečko*, *zločko* . . .

Kad je dakle sibilizacija načeta u našim imenicama, onda je razumljivo što je nema i u nekim tudicama. Tako je samo *Baski*, *streptokoki*; *dingi*, *tangi*, *magi*, *Pelazgi*; *bronhi*.

Klaić u RSR kaže da je od *flamingo* mn. *flaminzi*, ali već kod Krleže nalazimo *ružičasti flaminzi* (Na rubu pameti, 1954, str. 196).

Imenicu *fijasko* Klaić upućuje na *fjasko* i tu kaže da je množina *fjasci*, ali možemo očekivati da će se javiti i *f(i)jaski*, ako već nije.

Kao zaključak može se reći da sibilizacija u mn. imenica m. r. nije više općenita, da ima domaćih i stranih riječi koje imaju samo oblike bez sibilizacije. Ipak, ako postoji dvojna mogućnost, onda bi prednost trebali imati sibilizirani oblici.

Stjepan Babić